Հայերն օսմանեան բանակում (ԺԴ դարից մինչեւ 1918թ. ուրուագիծ)[1]

(2)

Հայերի զինուորագրութեան հարցը

Հայ-թուրք համակեցութեան պատմութեան ընթացքում եղել են բացառիկ, եզակի դէպքեր, երբ օսմանեան իշխանութիւնները դիմել են հայերի ռազմական օգնութեանը: Ջալալիների ապստամբութեան ժամանակ, երբ Դելի Հասանը 1600-ին յարձակուել էր Սեբաստիայի վրայ, տեղի կառավարիչ փաշան, չունենալով բաւական չափով կանոնաւոր զօրք, զինում է քաղաքի բնակիչներին, այդ թւում նաեւ՝ հայերին: Քաղաքացիք կռւում են, սակայն պարտուելով՝ ենթարկւում են ջալալիների վրէժխնդրութեանը:

1787-ին, երբ պատերազմ ծագեց Օսմանեան կայսրութեան եւ Աւստրիայի ու նրա զինակից Ռուսաստանի միջեւ, օսմանեան բանակը զօրացնելու նպատակով մեծ եպարքոս Եուսուֆ փաշան աննախընթաց որոշում է կայացնում՝ քրիստոնեաներին զինուորագրել: Օրուայ պատրիարք Զաքարիա Կաղզուանցին ստիպուած էր համաձայնուել եւ չորս տարի տեւած պատերազմի ընթացքում իւրաքանչիւր տարի օսմանեան բանակին տրամադրել պահանջուած լաւ պատերազմող 1000-ական զինուոր:

1839-ի նոյեմբերի 9-ին սուլթան Աբդուլ Մեջիդը (1839-1861) Գիւլհանէի արքայական պալատում հռչակեց օսմանեան բարենորոգումների առաջին հրովարտակը՝ Գիւլհանէի Հաթթ-ը Շերիֆը (Վարդաստանի հրովարտակը), որը ծանօթ է Թանզիմաթ անունով: Այն կայսրութեան բոլոր հպատակներին, առանց կրօնի եւ ցեղի խտրականութեան, խոստանում էր հաւասարութիւն, կեանքի եւ գոյքի ապահովութիւն, տուրքերի եւ հարկերի արդար բաշխում եւ կանոնաւոր զինուորագրութիւն: Դա նշանակում էր, որ քրիստոնեաները կարող էին անարգել մուտք գործել օսմանեան բանակի շարքերը: Սակայն Բարձրագոյն դուռը հրաժարուեց քրիստոնեաների զինուորագրութեան գաղափարից եւ շարունակեց գանձել զինուորական տուրքը նախ՝ իչանէ-

---

[1] - *Անահիտ Աստոլեան, Հայկասեան Հայագիտական Հանդէս,ԻՀ հատոր,Պէյրութ, 2008, 15*

ի ասքերիէ (օժանդակութիւն բանակին) եւ ապա՝ քեղէ-ի ասքերիէ (զինուորագրութեան փոխարէն) անուններով։

1847-ին հայերը զինուորական ծառայութեան կանչուեցին կառավարութեան կողմից, երբ օսմանեան բանակը երկրի արեւելեան նահանգներում պայքարում էր քուրդ ինքնիշխան ցեղապետերի դէմ։ Հայերի մասնակցութիւնը քրդերի դէմ մղուած կռիւներում բխում էր դարերով կուտակուած զայրոյթից, քանզի հայ գիւղացիների կեանքի, ունեցուածքի եւ պատուի ապահովութիւնը կախուած էր քուրդ ցեղապետերի քմահաճոյքից։

1864-ին բացուեց Հարբիէի Զինուորական վարժարանը, որը նախատեսուած էր նաեւ ոչ մահմեդականների համար։ Սուլթան Աբդուլ Ազիզի (1861-1876) հրամանով հինգ հայ երիտասարդներ ընդունուեցին վարժարան։ Սակայն նրանց թոյլ չտրուեց հարիւրապետի աստիճանից բարձրանալ։ Մինչեւ 1908 թ. Հարբիէի զինուորական այս վարժարանի դռները փակ մնացին հայերի համար։

1877ի ռուս-թուրքական պատերազմում մեծ կորուստներ կրելով՝ օսմանեան կառավարութիւնը հարկաւոր համարեց զօրք հաւաքագրել նաեւ իր հպատակ քրիստոնեայ ազգերից եւ դիմեց նրանց ներկայացուցիչ պատրիարքներին։ Կ.Պոլսոյ Ազգային երեսփոխանական ժողովի 1877-ի դեկտեմբերի 14-ի նիստի մասնակիցների ստուար մեծամասնութիւնը մերժեց գոհացում տալ կառավարութեան պահանջին, թէեւ եղան նաեւ այդ որոշման ընդդիմադիրներ։ Կառավարութեան զինուորագրութեան առաջարկի հանդէպ Կ.Պոլսոյ Ազգային երեսփոխանական ժողովի այս յանդուգն դիրքը զայրոյթ յառաջացրեց օսմանեան կառավարող շրջանակներում։ Ազգային ժողովի պատմական այս նիստում արտայայտուած տրամադրութիւնները խանդավառութեան ալիք ստեղծեցին բակում հաւաքուած ժողովրդի մօտ։

1878-ից հինգ տարի առաջ Ազգային երեսփոխանական ժողովում գաւառներում հարստահարութիւնների հարցը քննարկելիս՝ կազմուած յանձնաժողովի անդամների մեծամասնութիւնը գտաւ, որ քեղէ-ի ասքերիէ հարկի պատճառով ժողովուրդը շատ է հարստահարւում, ուստի դրա փոխարէն արժէ, որ զինուոր տրուի օսմանեան բանակին։ Այդ օրերի պատրիարք Մկրտիչ Խրիմեանը մերժեց այդ գաղափարը՝ հարցը թողնելով ապագային, երբ ապահովուի քրիստոնեաների եւ մահմեդականների հաւասարութիւնը բանակում։

Օսմանեան իշխանութիւնները քաջ գիտակցում էին, որ բանակում չէր կարող լինել հաւասարութիւն: Դեռ սուլթան Մահմուդ Բ-ն (1808-1839) երկրի մահմեդականների վրայ ծանրացած զինուորական ծառայութեան պարտականութեան բեռը թեթեւացնելու նպատակով մտադրւում է կայսրութեան հպատակ բոլոր ազգերի համար պարտադիր զինուորագրութեան օրէնք սահմանել: Այդ եւ, մասնաւորապէս, հայերի զինուորագրութեան խնդրի շուրջ 1839-ի ապրիլի 5ին Մալթիայից Գերմանիա՝ իր բարեկամին ուղղուած նամակում Մահմուդ Բ-ն յայտնում է այն տեսակէտը, որ Անատոլիայի հայերը կարգապահութեան սովոր, չափաւոր, ուժեղ եւ կորովի ազգ են եւ արաբներից ու մահմեդական քրդերից առաւել պիտանի են օսմանեան պետութեանը, սակայն հայերը կը ճգմուեն մահմեդականներից կազմուած զօրամիաւորումներում, կը չքանայ նրանց եռանդը եւ յառաջխաղացման ամէն ցանկութիւն, ուստի արդիւնաւէտ կարող էր լինել զուտ հայերից կազմուած առանձին ջոկատների եւ վաշտերի ստեղծումը, սակայն մահմեդական մոլեռանդութիւնը խոչընդոտ կը լինի նման զօրամիաւորումների գոյութեանը:

1908-ի Օսմանեան սահմանադրութեան վերահռչակումից յետոյ հայերը եւ երկրի միւս քրիստոնեաները օսմանեան խորհրդարանում պահանջեցին զինուորագրուել եւ հաւասար իրաւունքներով ծառայել օսմանեան բանակում: Հայերի պահպանողական տարրը դէմ էր զինուորագրութեանը, իսկ երիտասարդութիւնը՝ կողմնակից: 1910-ի օսմանեան խորհրդարանի ընդունած օրէնքից յետոյ երկրի բաղկացուցիչ բոլոր ազգերը ենթակայ էին զինուորական ծառայութեան: Զինուորագրութեան օրէնքի ընդունուելուց յետոյ վերացաւ քեղէղ-ի ասքերիէն: 1910-ի օգոստոսին եւ սեպտեմբերին հրատարակուած զօրակոչի հրամանը խանդավառութեամբ ընդունեցին հայ երիտասարդները, որովհետեւ ստորացուցիչհպատակ, ոչխար, գերի բառերի ծանր բեռը վերցուեց նրանց ուսերից:

Զինուորական ասպարէզը բացուեց հայերի համար: Օգտուելով ընձեռուած հնարաւորութիւնից՝ հայ երիտասարդները սկսեցին ուսանել Հարբիէի վարժարանում եւ շատ շուտով ցուցաբերեցին իրենց կարողութիւնները զինուորական ասպարէզում: Թուրք սպաները հայերի կարգապահութիւնը, հաւատարմութիւնը, մաքրասիրութիւնը գնահատելով՝ սկսեցին թուրք զինուորներին փոխարինել հայերով: Շատերը շուտով զինուորական աստիճանի բարձրացում ունեցան: Թէ՛ Բալկանեան պատերազմի եւ թէ՛ Ա Աշխարհամարտի ժամանակ հայ զինուորականները կատարեցին

բազում քաջագործութիւններ եւ թուրք բարձր զիւորականութեան կողմից գովեստի արժանացան՝ փաստելով, որ հայը ոչ միայն ճարտար առեւտրական եւ արհեստաւոր է, այլեւ՝ քաջ զինուոր։

Բալկանեան պատերազմի ժամանակ Եանիայի համար մղուող մարտերում հայ զինուորները գլխաւորապէս թնդանօթաձիգներ էին։ Թուրք հրամանատարները գովեստով էին խօսում նրանց լաւ նշանառու լինելու եւ ցուցաբերած տոկունութեան ու քաջութեան մասին։

1914-ի օգոստոսի 1-ին սկսուեց Ա Աշխարհամարտը։ Որպէս Գերմանիայի դաշնակից՝ օսմանեան պետութիւնը ոկտեմբերին յայտարարարեց պատերազմին իր մասնակցութեան մասին։ Օսմանեան բանակ զօրակոչուեցին 18-45 տարեկան ռազմունակ շուրջ 100 հազար հայ տղամարդիկ՝ ըստ մեզ յայտնի տուեալների։ Նրանք միացան մինչ այդ օսմանեան բանակում ծառայութեան մէջ գտնուող հայ զինուորականութեանը։

Ջնայած բանակում հայ զինուորների համար ստեղծուած ծանրագոյն պայմաններին՝ նրանք փութացել են կատարել իրենց զինուորական պարտականութիւնները եւ այնպէս անձնուիրաբար, որ կարնոյ ճակատում գերի ընկնելու վտանգից ազատել են էնվէրին։ Դրանից յետոյ նա հայ զինուորներների մասին գովեստի եւ շնորհակալութեան խօսք է ուղարկել Կ.Պոլսոյ Հայոց պատրիարք Զաւէն Տէր-Եղիայեանին։

Միւս կողմից, սակայն, պատերազմի առաջին օրերից երկրում սկսուեց հայ զինուորների դասալքութեան մասին կեղծ քարոզչութիւնը։ Դա միայն պատրուակ էր հայ ժողովրդի բնաջնջման երիտթուրքական կառավարութեան կանխամտածուած ծրագիրն իրականացնելու համար։

1915-ի փետրուարի 12-ին սկսուեց օսմանեան բանակի հայ զինուորականութեան զինաթափումը, որից յետոյ նրանցից կազմուեցին ամալիէ թաբուրիները (բանուորական վաշտեր)։ Նոյն ժամանակ սկսուեցին հայ սպաների մեկուսացումն ու ձերբակալութիւնները։ Դրան հետեւեց ռազմական նախարար էնվէրի օսմանեան բանակում ծառայող հայ զինուորների ոչնչացման մասին հրամանը։ Շուրջ 300 հազար հայ զինուորականութիւնը թիկունքում խումբ-խումբ սպանուեց անօրինակ դաժանութեամբ։

Ա Աշխարհամարտի առաջին օրերից զինուորական հիւանդանոցներում ծառայող հայ զինուորական բժիշկներից շատերը ընկան պատերազմի դաշտում։ Ոմանք մահացան իրենց պարտականութիւնները կատարելու ժամանակ՝ բծաւոր տենդով

վարակուած թուրք զինուորներին խնամելիս: Իսկ շատ շատերը անգթօրէն խողխողուեցին պարզապէս հայ ծնուած լինելու համար: 1915ի ապրիլի 24-ի գիշերը ձերբակալուեց նաեւ բանաստեղծ եւ արձակագիր **Ռուբէն Սեւակը**, *ով Ա. աշխարհամարտի առաջին ամիսներից, որպէս զինուորական բժիշկ, հարիւրապետի աստիճանով ծառայում էր Մաքրիգիւղի զինուորական հիւանդանոցում: Նրան վիճակուեց անցնել մահուան դատապարտուած հայ մտաւորականների ուղիով՝ աքսոր Անատոլիայի խորքերը, տառապագին սպասում եւ բարբարոս խոշտանգում:*

Բժիշկների հիմնական նպատակը, նրանց կոչումն է պահպանել մարդուն եւ նրա տեսակը, սակայն հայերի բնաջնջման ծրագրի հեղինակներից ու գլխաւոր կազմակերպիչների մէջ եղել են թուրք բժիշկներ (Նազիմ բէյ, Բէհահէտտին Շաքիր): Նրանցից շատերն անձամբ են կատարել ոճիրներ եւ հենց իրենց հայազգի պաշտօնակիցների նկատմամբ: Ու եթէ Ա. Աշխարհամարտի տարիներին հայ բժիշկների մէկ մասի կեանքը խնայուեց, ապա դրա գլխաւոր պատճառը ռազմաճակատում թուրք բժիշկների պակասն էր:

Այսպէս ոչնչացնելով արեւմտահայութեան մարտունակ ուժերը՝ թուրքական կառավարութիւնը իրականացրեց հայերի զանգուածային տեղահանութեան եւ կոտորածի ցեղասպանութեան իր կանխամտածուած ծրագիրը:

Այս կերպ հատուցեցին թուրքերն օսմանեան բանակի զօրացմանը հայերի դարաւոր տքնութեան դիմաց: Նրանք իրենց «երախտագիտութիւնը» շարունակեցին յայտնել՝ հայերին ջնջելով օսմանեան զինուած ուժերի պատմութեան էջերից եւ յայտարարելով, թէ միայն մահմեդականներն ու թուրքերն են արիւն թափել օսմանեան պետութեան համար, իսկ քրիստոնեաները, նրանց հետ նաեւ հայերը, ազատուած լինելով զինուորական պարտականութիւնից, հարստացել են եւ բարգաւաճել:

Հայ, հայազգի, ծագումով հայ գեներալներ, մարշալներ, ծովակալներ[2]

Գ. Նժդեհը, բնութագրելով հայերի ռազմական ներուժը, նրանց համարել է «անբանակ զորավարների ազգ: Եթե Գ. Նժդեհի

[2] - *Էդիկ Բաղդասարյան, Հայկական Հանրագիտարան, 10 հատորով, Անգլերեն, Սփյուռքի հատոր:*

բնութագրումը ազգային ինքնասիրությունը շոյող է, ապա այլազգիները՝ սկսած Հաննիբալ Բարկայից, հայ զինվորին որակել են որպես ամենամարտունակ զինվորի: Բյուզանդական կայսրությունն առավելապես հիմնված է եղել հայկական ռազմական ներուժի վրա, և բյուզանդական բանակից հայկական ներուժի օտարմամբ է, որ կայսրությունը, աստիճանաբար տկարանալով, վերացել է պատմության թատերաբեմից: Իմիջիայլոց, տարբեր ժամանակներում մոտ 150 հայ զորավարներ առաջնորդել են հունական բանակներին: Հայը սեփական պետականության բացակայության պայմաններում, հաճախ է ստիպված եղել իր ռազմական ներուժն ու ունակությունը ծառայեցնել օտարին՝ հասնելով հաջողության ու ռազմական բարձրագույն կոչումների:

Հայն այդքան մարտունակ լինելով հանդերձ, անկարող է եղել պահպանելու սեփական պետականությունը, որովհետև, բացառություններով հանդերձ, հայոց պետականության գահին միշտ էլ պետական մտածողությունից զուրկ գաճաճներ են բազմել, որոնց նպատակը սեփական շրջապատին պարարտացնելն է եղել և աթոռը պահելը: Բայց սա քննարկման այլ թեմա է:

Հայերից առաջինը զինվորական բարձրագույն կոչման արժանացած զորականը հավանական է՝ եղել է Մոլդովայի մեծ պոստելնիկ (իշխանական պալատի մարշալ) Յուրաշկո Վարդիկը: Հայ զորականները գեներալիսիմուսի և մարշալի կոչման արժանացել են մոտ 3 տասնյակ երկրներում: Արժանին պետք է մատուցել օտար ափերում դեգերող հայ ռազմիկին, որ երբեք ստոր չի գտնվել և ազնվորեն ծառայել է իր համար երկրորդ հայրենիք դարձած ազգին: Թերևս լավագույն ապացույցը Բենգալիայի (Հնդկաստան) գլխավոր զորահրամանատար (1760), սպարապետ Գորգին խանի (Գրիգոր Հարությունյանը) պատասխանն է՝ ուղղված անգլիացիներին, երբ վերջիններս նրան առաջարկում են, թողնելով հնդիկներին, անցնել իրենց մոտ ծառայության. խոստանում են մեծամեծ պաշտոններ ու հարստություն. «Երբ ես ոչ մեկի հայտնի չէի, Կասումալի խանը հավատաց ինձ և բարձրացրեց: Այդ անել ես չեմ կարող: Աստված ոչ անի, որ ես սրիկա լինեմ, առավել ևս, որ իմ ազգին հատուկ չէ դավաճանությունը: Իմացեք՝ ում որ հայերը ծառայում են, ծառայում են ազնվորեն ու մաքուր սրտով և հավատարիմ են մնում մինչև մահ»:

Ինչ խոսք, իր հավատարմության համար Գորգին խանը հատուցեց մահով:

Գորգին խանից առաջ ևս մեկ հայորդի՝ Միրզա Ղուլղունելը

դեռևս 1620-1656 թթ. եղել է Հնդկաստանի Մողոլական կայսրության բանակի գլխավոր հրամանատար՝ էմիրի (մարշալ) կոչումով, նրան անվանել են «Մողոլ քրիստոնյաների հայր», իսկ կաթոլիկ վանական Անտոնիոս Բոտելհոյը նրա մասին ասել է. «Միրզա Ղուլղունելը որքան ազնվական էր ծագումով (իմա՝ հայ- Գ.Ա.), այնքան գերապանծ էր իր գործերով և հռչակված՝ իր քրիստոնեական բարեպաշտությամբ: Էմիր մըն էր աստիճանով, Նումա մը խաղաղության մեջ, Աղեքսանդր մը պատերազմի, կեսար մը երկունքի մեջ... Մողուլ թագավորները կը պարտին իրեն հազար հաղթանակ...»:

Թվում է, թե հայերը Բիրմայում երբեք հզոր գաղութ չեն ունեցել, մինչդեռ Բիրմայում (այժմ՝ Մյանմար) 1759-ին գեներալիսիմուսի կոչում է ստացել Գրիգոր Այվազյանը, որ ցմահ եղել է նաև Սիամի կառավարիչը: Հայերից տարբեր ժամանակներում Օսմանյան կայսրության մեծ վեզիրի պաշտոնը զբաղեցրել են զեյթունցի (որոշ աղբյուրներում՝ մարաշցի) Դամատ Խալիլ փաշան (17.11.1616-18.01.1619 և 01.12.1626-06.04.1628), մալաթիացի Սուլեյման փաշա էրմանին (19.08.1655-28.02.1656) և համշենահայ Դամատ Մեհմեդ Ալի փաշան (04.10.1852-14.05.1853), որոնք ի պաշտոնե կրել են նաև սարդարէքբեմի (գեներալիսիմուսի) կոչում: Օսմանյան կայսրությունում պալայի (մարշալ) և մուշիրի (ոմանք մուշիրի զինվորական աստիճանը բարձր են համարում պալայից և պալայի զինվորական աստիճանը հավասարազոր են համարում բանակի գեներալին) կոչման են արժանացել Լեռնային Լիբանանի կառավարիչներ Արթին Կարապետ փաշա Դավությանը (1816-1873) և Հովհաննես փաշա Կույումճյանը (1858-1933), Օսմանյան բանակի գլխավոր դեղագործ Ֆերիտ Թերճիմանյանը (Ֆերդի Թարջումանյան): Մի քանի աղբյուրներում հիշատակվել է նաև Գրիգոր Շաբանյանին պալայի (մարշալի) կոչման ներկայացվելու մասին (տե՛ս Համիկ Ստեփանյան, Հայերի ներդրումն Օսմանյան կայսրությունում, Եր., 2012, էջ 335):

1799-ից գեներալիսիմուսի կոչում է կրել նաև մոր կողմից հայկական արմատներ ունեցող, ռուսական բանակի զորահրամանատար Ալեքսանդր Վասիլևիչ Սուվորովը (1730-1800), եթե Ալ. Սուվորովի մոր՝ Դշխուհու (այլ աղբյուրներով՝ Տուշկուգի) Թադևոսի Մանուկովայի (Ավդոտյա Ֆեդոսեևնա Մանուկովա)՝ Աստրախանի հայկական գերդաստանից սերած լինելու հանգամանքը թերևս ոչ ոքի մոտ կասկած չի հարուցում, ապա հոր կողմից նրա ծագումը վեճերի տեղիք է տվել: Սուվորովի

*մայրական պապը Ֆեոդոսեյ (Թադևոս, Թեոդոս) Սեմյոնի (Ստեփանի) Մանուկովը (1668-1738՞) 1725-ին նշանակվել է հայրենակալվածքների (*вотчина*) կոլեգիայի փոխպրեզիդենտ՝ բրիգադի գեներալի աստիճանով: Որոշ աղբյուրներ Ա. Սուվորովի հայրական ծագումը բխեցնում են Արցախում հայտնի Շահնազարյան գերդաստանից (որոնց սերունդները մինչ օրս ապրում են Հս. Օսեթիա-Ալանիայում և հպարտությամբ են նշում իրենց ազգակցությունը Ալ. Սուվորովի հետ), այլք՝ շվեդական Սուվար գերդաստանից: (Ալ. Սուվորովն ինքնակենսագրականում նշում է, որ իր նախնիները շվեդական ծագում ունեն, նույն ինքնակենսագրականում Ալ. Սուվորովն իր իսկ ծննդյան թիվը 2 տարով սխալ է նշել: Հարց է ծագում՝ գեներալիսիմուսին վերագրվող ինքնակենսագրականի հեղինակն արդյոք ի՞նքն է:) Վկայաբերենք նաև, որ Ալ. Սուվորովը սերտ կապեր է ունեցել Ռուսաստանի հայկական շրջանակների հետ: 1780-ին Ա. Սուվորովը կայսրուհի Եկատերինայի և իշխան Պոտյոմկինի հետ ներկա է գտնվել Պետերբուրգի հայկական եկեղեցու բացմանը: Նույն թվականին նշանակվել է Աստրախանի զորամիավորման հրամանատար, որը պետք է իրականացներ Հայաստանի ազատագրումը: Սուվորովին է վերագրվում «*Я иду освобождать Карабах-родину моих предков» (А. В. Суворов, «Мецамор» № 4, сентябрь, 2004) դարձվածքը, որը համարյա թևավոր խոսքի ուժ է ստացել: 1778-ին Ալ. Սուվորովի գլխավորությամբ է կազմակերպվել Ղրիմի 12600 հայերի գաղթը Դոնի տափաստան: 1786-ին նա դարձել է Շահամիր Շահամիրյանի/Մովսես Բաղրամյանի՞ «Նոր տետրակ, որ կոչի յորդորակ»՞ գրքի ռուսերեն թարգմանության բաժանորդ: Նա նամակագրական կապեր է ունեցել Լազարյանի և Արղությանի հետ, ինչպես նաև լրագրային մի հրապարակման համաձայն (Հ. Մինասյան. «Սուվորովը զտարյուն հայ է»), գտնվելով Հս. Կովկասում, կապ է հաստատել Ալանիայում ապրող իր ազգականների հետ: Վերջին շրջանում ռուսական մամուլում ավելի հաճախակի են դարձել այն հրապարակումները, որոնցում ընդհանրապես բացառում են Ալ. Սուվորովի հայկական արմատները: Հետաքրքիր է, որ նման հրապարակումներ են եղել նաև ԽՍՀՄ ինժեներական զորքերի մարշալ Ս. Ագանովի (նախնիները՝ Օհանյան) մահից և Կ. Շչյոլկինի (Մետաքսյան) մահից հետո: Կարծում ենք՝ պարզ է, թե ովքեր են կանգնած ռուսական պատմագիտության հետևում և որտեղից են առաջնորդվում նման հրապարակումները:*

Մայրական գծով Ռուսաստանի Բեկլեմիշևներ հայկական

տոհմից է սերել նաև Ռուսաստանի պատմության մեջ պատմական մեծ դեր խաղացած, ռուսական բանակի գեներալ-ֆելդմարշալ Միխայիլ Կուտուզովը (Գոլենիշչև-Կուտուզով)։ Որոշ տեղեկությունների համաձայն՝ Մ. Կուտուզովը նաև հայրական գծով ունի հայկական արմատներ և սերել է Արցախի Մարդակերտի շրջանում հայտնի Կլոտըզ տոհմից, սակայն այս տեղեկությունները լուրջ ուսումնասիրությունների կարիք ունեն և որպես աներկբա ճշմարտություն չեն կարող ընդունվել։ Ռուսական պատմագրության մեջ, ըստ տոհմագրական լեգենդի՝ Բեկլեմիշևների նախնի Գաբրիելը եկել է «Պրուսից» և ծառայության է անցել Մոսկվայի մեծ իշխան Վասիլի Առաջին Դմիտրևիչի մոտ։ Պատմաբան Պ. Ն. Պետրովը ենթադրում է, որ Բեկլեմիշևները եղել են նովգորոդյան ազնվականության ներկայացուցիչներ, ոմանք էլ ենթադրում են, որ նրանք ունեն թաթարական ծագում։

Այնուամենայնիվ, Բեկլեմիշևների հայկական ծագումն անառարկելի է։ Նրանց զինանշանը, չնայած սկանդինավյան և սլավոնական ազդեցության, ակնհայտ հայկական ծագում ունի. ռուսական հերալդիկայում համարյա բացակայում են արծիվները (նկատենք, որ Ռուսաստանի զինանշանը՝ երկգլխանի արծիվը, փոխառնված է Բյուզանդիայից, իսկ վերջիններս այն փոխ են առել Արծրունիներից), մինչդեռ Բեկլեմիշևների զինանշանում ոչ միայն նրանք առկա են, այլև հիշեցնում են Արծրունիների զինանշանի վերափոխված տարբերակը։ «Բեկլեմիշ» բառը թյուրքական ծագում ունի և նշանակում է «պահպանող, հսկող»։ Ռուսական ազգանունների մեջ գրեթե բացառվում են թյուրքական ծագմամբ ազգանուններ, մինչդեռ հայերի համար այդքան առօրեական դարձած Նալբանդյան, Դեմիրճյան և բազմաթիվ ազգանուններ թյուրքական ծագում ունեն։

Ռուսական պատմագրության մեջ Բեկլեմիշևների մասին առաջին վկայությունները վերաբերում են XV դարին՝ ճիշտ այն ժամանակաշրջանին, երբ սկսվել է հայերի հոսքը ռուսական հողեր, իսկ թյուրքական աշխարհում այդ ժամանակներում ազգանուններ կրելը դեռս ընդունված չէր։

Մայրական գծով հայկական արմատներ ունի նաև աֆղանական բանակի սերդար (մարշալ) Սերդար Իշայի խանը (XIX դ.) (տե՛ս Հյուզ, Հայերը Քաբուլում (1880), Րաֆֆի, Հայերը Քաբուլի մեջ)։ Բազմաթիվ վիճաբանությունների տեղիք է տվել և մինչ օրս առօրեական է ԽՍՀՄ միակ գեներալիսիմուս Վ. Ստալինի ծագման հայկական վարկածը։ Չցանկանալով հեռու գնացող հետևություններ անել, ուղղակի նշենք, որ Ստալինի հայկական

ծագումն ընդունել է ԱՄՆ-ում ապրող նրա հարազատ դուստրը՝ Սվետլանան, Ա. Անտոնով-Օվսեենկոն (տե՛ս «Բռնակալի դիմանկարը» (Մոսկվա, 1995թ.)), որը վերոհիշյալ գրքում վկայակոչելով բազում փաստեր, ինչպես նաև ծագումնաբանների կարծիքը, նշում է, որ Ստալինը տիպիկ հայ է, Ալ. Լապշինը (տե՛ս «Ճակատագրական բախում» (Մոսկվա, 1997թ.)), նշում է, որ նրա մայրը՝ Կետոն (Կեկան) վրացացած հայուհի է, իսկ հայրը՝ Թիֆլիսցի կոշիկի գործարանատեր Ադիլխանովը, որոնց անօրինական կապի արդյունքում ծնվել է Իոսիֆը: Ի. Ստալինի հայկական ծագումը ընդունել է նաև ակադեմիկոս Լյուդվիգ Միրզոյանը: Նա պնդում է, որ Իոսիֆ Ջուղաևին Ցխինվալիի հայկական եկեղեցում մկրտել է Սահակ Տեր-Խախանյանցը, ինչը պնդում է նաև Վ. Համբարձումյանի տուն-թանգարանի տնօրեն, աստղաֆիզիկոս Գրիգոր Բրուտյանը, իսկ գիտությոյան դոկտոր Պիոն Հակոբյանը հավաստում է, որ Սբ. Էջմիածնում եղել է Ի. Վ. Ստալինի մկրտության վկայականը:

Հայեր են եղել Իրանի սարդարներ (մարշալ) Մեհմեդ Ղուլի խանը (նախնիները՝ Մուսաբեկյանց) (XVIII դ.), Իսկանդար խան Սեթխանյանը (1864-1953) և Արևելքի Գարիբալդի անվան արժանացած Եփրամ խանը (Դավթյան Եփրեմ Դավթի) (1868-06.05.1912), որ ավելի քան 60 ճակատամարտ է տվել, այնքան, որքան հայազգի գեներալիսիմուս Ալ. Սուվորովը: 1868-ին Շվեդիայում մարշալի կոչման է արժանացել Օհան Ստեփան Դեմիրճյանը (Հաբիբ բեյ, Տեմիրժիոն) (1936-1877)):

«Ասպետ Մեծի Տանն Կիլիկիո» Արամ Կարամանուկյանը սիրիայի զինված ուժերի հիմնադիրներից է: Արամ Կարամանուկյանը ծնվել է 1910 թ. Մայիսի 19-ին Աթենքում (այժմ՝ Գազիանթեփ - Արեւմտյան Հայաստան, ժամանակակից Թուրքիա, մահը 1996 թ. դեկտ. 23-ին ԱՄՆ-ի Նյու Ջերսի): 1948-ին նա առաջին արաբ-իսրայելական պատերազմի ընթացքում Սիրիայի բանակի հրամանատարներից մեկն էր: 1962 թ.-ին նա ստացել է գեներալ-լեյտենանտի կոչում, 1964-ին թոշակի անցել ու ծառայել Սիրայի նախագահ Հ. Ասադի խորհրդական: Ն աեղել է նաև խորհրդարանի անդամ:

Ռուսներից և ուկրաինացիներից բացի, խորհրդային ազգերից մարշալի կոչման են արժանացել միայն հայ զորականներ՝ ԽՍՀՄ մարշալ Հովհաննես Բաղրամյանը, զրահատանկային զորքերի գլխավոր մարշալ Համազասպ Բաբաջանյանը, ավիացիայի մարշալ Արմենակ Խամփերյանցը (Սերգեյ Խուդյակով), ինժեներական զորքերի մարշալ Սերգեյ Ագանովը, իսկ Հայկ Հովսեփյանը և Անաստաս Միկոյանն ունեցել են ԽՍՀՄ 1-ին կարգի

բանակային կոմիսարի կոչում:

Բազմաթիվ հրապարակումներ են եղել նաև ԽՍՀՄ և Լեհաստանի մարշալ Կոնստանտին Կ. Ռոկոսովսկու հայկական ծագման մասի (տե՛ս Վ. Սաֆարյան, Ազատն Միևնաս. հուշագրություն, «Новое время»,11.11.1999 և այլն): Կ. Ռոկոսովսկու նախնիները սերել են Անիից գաղթած հայկական ընտանիքից: 1968-ին Երևանում Կ. Ռոկոսովսկին ասել է իր հայկական արմատների մասին՝ հավաստելով, որ իր նախնիները գաղթել են Անիից: Հեռավոր հայկական արմատներ ունի ռուսական բանակի գեներալ-ֆելդցեյխմեյստեր (գեներալ-ֆելդմարշալ) Ալեքսանդր Բագրատիոն-Իմերեթինսկին (1674-1711):

ԽՍՀՄ նավատորմի ընդամենը 3 ծովակալներից մեկը եղել է Հովհաննես Իսակովը (Տեր-Իսահակյան): Ազգությամբ հայ են եղել նաև Ռուսական կայսրության ծովակալներ Վ. և Պ. Զիչագովները, Ա. Ասլանբեկովը,Գ. Բուգաղովը, Լ. Սերեբրյակովը (Ղ. Արծաթագործյան): Հայ ծովայինները ծովակալի կոչման են արժանացել նաև Չիլիում՝ Հ. Կույումջյան-Բերգամալին, Մեծ Բրիտանիայում՝ Ա. Ավագյանը, Իրանում՝ Ս. Եղիազարյանը, Բրազիլիայում՝ Ն.-Զ. Պողոսյանը, Ու. Քյոթենջյանը, ԱՄՆ-ում՝ Ռոբերտ Իգնատիոսը և այլուր: Ծովակալի կոչում է ունեցել նաև Ավստրո-Հունգարիայի նավատորմի վերջին գլխավոր հրամանատար հայազգի Միկլոշ Խորտին: Այլ երկրներում եղել են հայազգի նշանավոր զինվորականներ. Արգենտինայում Յանոս Յեց՝ Ռազմական Ակադեմիայի հիմնադիր-տնօրեն: Բելառուսում հակաօդային պաշտպանության գեներալ-գնդապետ՝ Սրադար Սարդարով: Բուլղարիայի ցարերից մասամբ ահյ Սամուիլ, Դավրիլ Ռադոմիլ, Պետրոս Դելյան: Վրաստանում՝ Բեբուտաշվիլին, որը հայտնի է որպես Բեբուտաշվիլու, վրացի ազնվական հայ գերդաստան է, որը 17-րդ եւ 18-րդ դարերի ընթացքում կարեւոր դերակատարություն է ունեցել Թբիլիսիի քաղաքային տնտեսական եւ հասարակական կյանքում, այնուհետեւ 19-րդ դարում ծառայել է Ռուսաստանի կայսրության ռազմական ուժերին: Նիկոլ Դուման 1867-1914թթ. Ռազմական առաջնորդ եւ անդամ ՀՅԴ կուսակցությունը: Նիկիտա Շահնազարյան գեներալ-լեյտենանտ, ռուս-թուրքական պատերազմում (1877-78) որի գերեզմանը գտնվում է Խոջիվանքում[3]: ԱՄՆ-ում՝

- *Աննա Դեր-Վարդանյան, առաջին կին, ԱՄՆ-ի ռազմածովային ուժերի գլխավոր հրամանատար:*

[3] - *Էդ. Բազդասարյան, նշվ. աշխ.:*

• *Էրնեստ Հ. Դերվիշյան, ԱՄՆ բանակի զինվորը եւ ԱՄՆ զինված ուժերի բարձրագույն պատվո շքանշանը, Պատվո մեդալ, Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի իր գործողություններ համար։*

• *Քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ ԱՄՆ ռազմածովային սպարապետ Խաչատուր Փոլ Կարապետյանը։*

• *Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում կռվող օդաչու Կարլ Գենիան։*

• *Պոլ Ռոբերտ Իգնատիուսը, ծառայել է ռազմածովային ուժը եւ դարձել ԱՄՆ պաշտպանության նախարարի օգնական Լինդոն Ջոնսոնի։*

• *Երկրորդ համաշխարհային պատերազմում ծառայած կանանց օժանդակ բանակի կորպուսի (WAAC) աշխատակից Սյու Սարաֆյան Ջիլը։*

• *Ջորջ Յուսկալյան, ԱՄՆ բանակի գնդապետ, որը ծառայեց Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի, Վիետնամական պատերազմի եւ կորեական պատերազմի։*

• *Հարի Կիզիրյան, Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Մարինե կորպուսը եւ Ռոդ Այլանդի ամենապատվավոր զինծառայողը։*

• *Ջոն Քիզիրյան, Բանակի անդամ, Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, Կորեայի պատերազմում, Վիետնամում պատերազմում եւ ենթադրվում է ԱՄՆ-ի ամենալավ ամերիկահայերից։*

• *Վիկտոր Մազաքյանը, Մարինե կորպուսը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում եւ համարվում է պատերազմի ամենանշանավոր ամերիկյան զինվորներից մեկը։*

• *Լեռնային Ղարաբաղի պատերազմի ժամանակ ռազմական հրամանատար Մոնթե Մելքոնյանը*[4]։

2009-ին լույս տեսած Տ. Հայազնի և Գ. Ղազարյանի «1000 հայազգի գեներալներ, ծովակալներ» հանրագիտարանում (որը լուրջ ճշտումների կարիք ունի) հայերից ըստ ժամանակագրության որպես Օսմանյան կայսրության սարդարէքրեմներ (գեներալիսիմուսներ) են հիշատակվում Խալիլ փաշան (XVII դ.), Խոսրով փաշան (XVII դ.), Դամադ Իբրահիմ փաշան (...-1730), Մեհմեդ փաշա Էսսեիդը (XVIII դ.), Նուրյան փաշան (XIX դ.), Հակոբ փաշա Գազազյանը (1832-1891), Միքայել փաշա Փորթուգալյանը (1842-1897), Հարություն փաշա Տատյանը

[4] - *Էդ. Բազդասարյան, նշվ. աշխ. էջ 315։*

(Հարութիւն-Գարեգին, Արթին բեյ) (1830-1901), Աբրահամ երամյան փաշան (19-20-րդ դդ.), Հովհաննես փաշա Սագզյանը (1836-1912)։ Նույն հանրագիտարանում որպես Օսմանյան կայսրության մուշիր է հիշվում Նաում փաշա Թիվթիվնճին (1883), և պալաներ՝ Միքայել փաշա Խորասանճյանը (1902), Գաբրիել փաշա Նորատունկյանը (1900), Սահակ Ապրոն, Նշան Սեֆերյանը (1904), Զարեհ էֆենդի Տիլպերը (1904)[5]։

[5] - *Գագիկ Արծրունի, «Անկախ», Ապրիլի 11, 2013։*

Armenian Intelligence

The Intelligence authority of the NSS of RA is carrying out intelligence activities in accordance with its functional responsibilities in the territory of the Republic of Armenia and from the territories of foreign states within its competences envisaged by RA legislation and under the law of the Republic of Armenia on ‘’RA National security authorities’’. Under the Charter of the National Security Service of the Republic of Armenia, the NSS of RA carries out the operational governance of the work of all state bodies and units that carry out intelligence activities related to the national security matters in the territory of Armenia.

The intelligence authority of the NSS of RA is one of the key components of the national security in the state governance system, and it is aimed to protect the individual, society and state security from external threats. Within the framework of its functions the intelligence authority obtains, develops and analyses intelligence to report to the top leadership of RA in order to confront the national security challenges of RA and external threats against the state, as well as to to give effective solutions to the problems concerning the vital interests of RA in the area of foreign policy. While carrying out its intelligence activities to deal with the problems it faces, it also supports the normal development of Armenia in the fields of military technology, economy, science and technology, etc.

Intelligence is one of the important tools of security and effective governance for every state. From the very first day of independence Armenian intelligence developed and strengthened in times of ordeals due to the effective use of best experience of Armenian statehood’s previous periods and developed and strengthened intelligence mind and peculiarities of this field.

The intelligence authority of the NSS of RA passed with honor the tests dictated by war conditions and took its important and irreplaceable position in the state governance system of Armenia in harmony with the development and progress of the state.

As a matter of fact everyday hard and responsible work of the officers of this field is not subject to disclosure and remains behind a veil of secrecy for decades due to the peculiarities of intelligence officer’s profession. Intelligence officers, not expecting public appreciation for their work, make their indispensable contribution for the achievement of the unwavering goal of progress and further development of the Republic of Armenia.

Intelligence officers of Armenian origin

Intelligence including foreign intelligence activities are the activities of national security authorities aimed at obtaining information on external and internal security threats and strengthening the foundations of the State.

The history of intelligence, especially the period of last two centuries, shows that the true intelligence officer, whatever character traits he has, first of all is known for his high intelligence and analyzing skills in particular. Intelligence is often defined as a battle field of highly intelligent

people. Those are the people, who prove that intelligence activities during the war and peace are effective due to their quality rather than quantity.

According to intelligence history expert A. Sargsyan, the condition of the intelligence system of the State, in essence, reflects its "health", i.e. its power and international reputation.

According to legendary intelligence officer Gevorg Vardanyan and his wife Gohar Vardanyan, the profession of intelligence officer is far from being a romantic adventure and, in reality, is based on selfless devotion and hard work. Since the ancient times intelligence officers of all nations have been digging up information particularly the information that has been and is being hidden from prying eyes.

The work of intelligence officer requires creative approach due to which it becomes possible to make a conclusion from "small things" and all known data, which sometimes may be of vital importance to the State. That's why the intelligence officer is required to be not only in excellent mental and psychological condition but also have physical training, commitment, endurance, hardworking qualities etc.

A look back at the history makes apparent that these features are typical for the representatives of our nation. The passed millenniums: fight for motherland, struggles for the restoration of statehood and lack of resources, made us who we are.

This is the likely reason why Armenians are known for their brilliant specialists in the field of intelligence and with their direct participation intelligence structures and later new directions of operational activities have been established.

DAVTYAN (DAVIDOV) Hakob, Qristapore
Was born in 1888, in Nakhijevan
In 1907 entered Saint Petersburg University.
From 1920 worked in NKVD bodies. At the request of F. Dzerzhinsky, started to work in Foreign Intelligence. Was the first head of the external division of Foreign Intelligence (from November 1920 till August 1921).
In 1922 was the authorized representative of Russia in Lithuania, and then was the adviser of the authorized representative in China, i.e. the head of the station. In 1925-1927 was appointed as counselor of the USSR authorized dealership in France.
In 1927-1930 was the authorized representative in Poland.
In 1938 due to false accusation was executed by a firing squad. In 1956 was rehabilitated.

QATANYAN Ruben, Pavel
Was born in 1881, in Tiflis.
In 1906 graduated from Moscow University, Faculty of Law. Was a lawyer and then a journalist as well.
Took part in the formation of Moscow Extraordinary Commission. In January-April 1921 headed the foreign intelligence.
In 1922 was the Consul-general in Berlin, and then at his own request moved to prosecutor's work. Coordinated the supervision of the activity of state security bodies.
In 1938-1948 and 1950-1955 was taken into custody, in 1948-1950 was exiled.
In 1955 was rehabilitated.
Was a Professor of University. Died in 1966.

AGHAYANTS Ivan, Ivan
Was born in 1911, in Gandzak.
Since 1930 had been in JSPD (Joint State Political Directorate). Was fluent in French, Persian, Turkish, Spanish, quite fluent in English and Italian.
In 1936 was in Foreign Intelligence. In 1937 moved to France for operational activity. In August 1941 was stationed in Iran. In 1943, during Teheran Conference, Aghayantc and his officers succeeded in preventing the terrorist act against the leaders of the USA and Great Britain that was planned by Otto Skorzeny. After Iran he was stationed to Paris from the 1st Chief Directorate.
In 1967 was the Deputy-head of the State Security Committee (KGB) of the 1st Chief Directorate. Died in 1968.

AGHAYANTS Alexander, Ivan
Was born in 1900, in Yelizavetpol (Gandzak).
During the civil war conducted clandestine activities in Azerbaijan. In 1920-1922 worked in Foreign Intelligence bodies. Has graduated from the courses of Moscow Institute of National Economy after Plekhanov. Since 1926 had been in JSPD bodies. In 1934-1937 worked in Paris.
From May 1937 headed Berlin legal station. Recovered the contact with agent “Braytenbakh” (Villi Leman) in Gestapo and agent “Vinterfeld” in German MFA.
Died in 1938.

AVANESOV Varlam, Alexander
Was born in 1884. (Real name was Martirosyan Suren, Karp)
In 1913 graduated from the Medical Department of Zürich University. Since 1919 had been a Member of the Presidium of the All-Russia CEC, Deputy People’s Commissar of the Workers’ and Peasants’ Inspection. Since August 1919 had been deputy chief of DEC special department. In 1920-1924 was member of DEC council and state control, deputy chief of the inspection.
Died in 1930.

HOVAKIMYAN Hayk, Badal

Was born in 1898 in Nakhijevan.
In 1922 entered the N. Bauman Moscow State Technical University. He defended Master's Dissertation in D. Mendeleev Institute of Chemical Technology.
In 1931 started his work in the new subdivision of the external intelligence – in the scientific and technical intelligence. In 1931-1933 worked in the Berlin station. Since 1934 was in USA (alias - Genadi), during this period having defended doctorate dissertation in USA and working as engineer. He was deputy chief of station of New York, and since 1938 – chief of station. 1941-1947 hold senior positions in the First Main Directorate.
Major General Hovakimyan died in 1967.

AGHAYAN Gurgen, Semyon
Was born in 1915 in Elisabethpol (Gandzak).
In 1937 entered the Yerevan Pedagogical Institute. In 1938 was an audience member of the State Political Directorate of People's Commissariat for Internal Affairs of Tbilisi. After the graduation, he worked in the Caucasus, in the state security counter-intelligence agencies.
He participated in the Patriotic War and was awarded with Medal "For the Defense of the Caucasus". In 1945, he was transferred to Moscow and for nearly 35 years worked in the external intelligence.
Died in 1997.

BALASANOV Gerasim, Martin
Was born in 1903 in Dagestan.
1932-1935 studied in the Japanese Section of Faculty of Diplomacy of the Moscow Institute of Oriental Studies. 1935-1937 was audience member of the Eastern Section of the Institute of Red Professors. Knew English,

Japanese, and Turkish.
In 1937 officer of People's Commissariat for Internal Affairs of USSR. 1944-1945 was stationed from the external intelligence to Tokyo. 1945-1949 was stationed in North Korea. 1951-1954 was stationed in India. 1954-1959 worked in the administration of the First Main Directorate. Since 1962 taught in the F. E. Dzerzhinsky Higher School of the State Security Committee.
Died in 1976.

GURGENOV Vyacheslav, Ivan
Was born in 1935 in Grozny.
In 1959 he graduated from the Faculty of Oriental Studies of the Moscow Institute of International Relations and was seconded to India, Calcutta, to work in the USSR Main Consulate.
Since 1963 he was in the external intelligence. 1965-1971 was seconded for an operative work to India. 1971-1978 was officer of the central administration of the First Main Directorate. 1978-1983 was stationed in Pakistan. In 1983-1989 hold senior positions in the central administration of the First Main Directorate of the State Security Committee. In 1989 he was deputy head of the First Main Directorate.
In 1991 he was deputy director of the External Intelligence Service.
Died in 1994.

ALAVERDOV Mikhail, Andrei
Was born in 1900 in Shushi.
Having graduated from the Shushi Gymnasium, he was officer of the external intelligence since 1919. In 1923 worked in the Eastern section of the Joint State Political Directorate. In parallel with his work, he graduated from the Faculty of Oriental Studies of the Frunze Military Academy.

1925-1930 he was seconded to Iran, since 1928 he was chief of station. 1930-1933 he worked in the central administration of intelligence. 1933-1934 was stationed in Austria, Switzerland and France, 1934-1936 – in Afghanistan, 1936-1938 – in Turkey. Having returned to Moscow, he worked in the central administration of the external intelligence. 1941-1944 he was stationed in Kabul. 1944-1947 headed the information section of the external intelligence. In November 1947, he was appointed deputy head in educational and scientific issues of the Higher School of Intelligence of the Information Committee.
Died in 1968.

MNATSAKANOV Azaria, Hayrapet
Was born in 1900 in the city of Ardebil (Iran).
In 1928-1935 officer of the stations of the foreign department of external intelligence in Tehran and later in Berlin.
In 1935 deputy chief of the station in Vienna (in the position of deputy head of mission).
In 1936 assistant chief of division of the 7th Department of the Main Directorate of State Security of People's Commissariat for Internal Affairs in Moscow.
In 1938 was arrested on charges of espionage, sentenced to capital punishment and executed by shooting.
Rehabilitated in 1964.

YUZBASHYAN Marius, Aram
Was born in 1924 in Batum.
Since 1943 worked in the state security bodies. In 1943-1944 was a student of the school of People's Commissariat for Internal Affairs in Tbilisi. In 1944-1945 – assistant case officer of the 1st Division of the 4th Department of the Lviv District of People's Commissariat for Internal

Affairs, deputy commander of guerilla units operating behind enemy lines.
In 1945-1954 transferred to operative work in the state security bodies of the Ukrainian SSR.
In 1955-1978 hold different positions in the central administration of the State Security Committee (KGB). Was deputy chief of illegal intelligence of the First Main Directorate.
In 1978-1988 – Chairman of the KGB of the Armenian SSR. Was murdered in 1993.

GEVORGYAN (KEVORKOV) Vyacheslav, Yervand
Was born in 1924 in Moscow.
Since 1945 worked in Berlin as officer of the military administration of the allied forces in Germany and participated in disclosure of officers of the former Reich. Later worked in the general headquarters of the Soviet army, then he was chief of department of the Second Main Directorate of the KGB (counterintelligence), chief of directorate. In 1969 by the order of the KGB Chairman Yuri Andropov established «secret communication» system for the senior leadership of the USSR and GDR. Under the direct supervision of major general V.Gevorgyan, in 1975 security service was established within the MFA of the USSR and as a result of its activities a number of agents of the foreign special services were disclosed.
Died in 2017.

TUMANYAN Hayk, Ghazar
Born in 1901 in Dsegh villige.
Graduated from the Sverdlov University in Moscow, Faculty of Oriental

Studies of the Frunze Military Academy.
Since February 1930 worked for the Intelligence Department of the General Headquarters of the Armed Forces. Worked in China, then as officer for special assignments of the Department, Chief of «A» Special Department (active intelligence, service of subversive intelligence). Was a military adviser of the Republican Army in Spain.
H.Tumanyan supervised the work of a number of intelligence officers, including the work of Ursula Hamburger (Kuchinskaya, operative nickname «Sonya»).
Died in 1971.

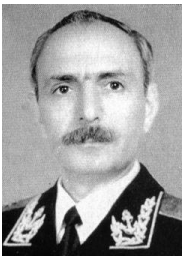

VARDANYAN Levon, Paruyr
Was born in 1929 in Yerevan.
He started his service in the Soviet Army since 1946. In 1954 he graduated from the Mine-and-Torpedo Faculty of the Leningrad Higher Naval Academy after M. Frunze. Afterwards – the Faculty of Philosophy of the MSU, after which he was invited to serve in the military intelligence. He was a member of the Union of Journalists of USSR.
His first service secondment was in 1966. He worked in Afghanistan and Iran. In 1981 he was promoted to rear admiral by the CM of USSR.
The prominent military intelligence officer L. Vardanyan died in 2015.

The GHASABYANS, Zohrab and Arshaluys

Z. Ghasabyan was born in 1919 in Istanbul. Doctor of Historical Sciences Ghasabyan was senior associate of the Academy of Sciences of the Armenian SSR. He was fluent in the Bulgarian, French, Turkish, Kurdish and Russian languages.
1922-1946 Z. Ghasabyan lived in Bulgaria. He was one of the active participants of underground struggle against the fascist regime, for which he was arrested and sentenced to 15 years in prison. In 1944 he was released from prison by partisans and fought in their ranks until the end of the war.
A.Ghasabyan was born in 1921 in Turkey. Until 1946 she lived in Bulgaria, where she participated with her husband in underground activity.
Z. Ghasabyan started to cooperate with state security authorities since 1956. With his wife, A. Ghasabyan, underwent intelligence trainings in Moscow. 1963-1969 successfully worked in the ranks of clandestine intelligence. Z. Ghasabyan died in 2006.

HAKOBYAN Ashot, Abgar
Was born in 1915 in Baku.
In 1946 he conducted deep-cover intelligence activity in Romania (alias – “Efrat”). He acted with documents of Hovhannes Sarajanyan, born on May 9, 1916 in Turkey.
1949-1959 Hakobyan headed the clandestine station of the First Main Directorate of the USSR State Security Committee in Italy.
In 1953 Hakobyan left for Cairo, also for undercover work. In 1954 he returned to Rome.
In the late 1950s he settled down in Armenia.
Died in 1981.

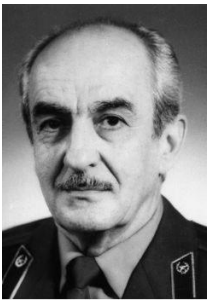

VARDANYAN Gevorg, Andrei
Hero of the Soviet Union
Was born on February 17, 1924 in Rostov-on-Don.
He was in intelligence since February 1940. He headed the special group of uncovering fascist intelligence officers and agents in Tehran and other cities of Iran, which only in 2 years uncovered more than 400 persons related to German intelligence. In 1943 during the Tehran Conference, he took a part in the works of ensuring the security of the leaders of the "Big Three".
In 1951 he graduated from the Yerevan State University, Faculty of Foreign Languages. Afterwards, he was an undercover intelligence officer in different countries of the world for many years. After retiring, Colonel Vardanyan lived in Moscow.
Died in 10.01.2012.

Hero of the Soviet Union Gevorg Vardanyan with his wife, Gohar Vardanyan, during the years of intelligence work abroad

Counterintelligence

Counterintelligence is a system of functions executed within the competence of national security bodies aimed at disclosure, prevention and frustration of the intelligence activities of special services and other organizations, as well as individuals of foreign states. It is one of the most important components and main directions of the activity of national security bodies without which it is impossible to confront the threats and challenges containing external and internal risks that are stipulated by the intelligence and plot-breeding endeavors and invasions of foreign special services directed against the security of the state, society and individuals. A special role is reserved to counterintelligence also in the functions of ensuring the security of political, military, economic, scientific and educational, public and other areas, protection of the state and official secrecy, fight against organized criminal groupings.

The counterintelligence bodies within their competence perform an important function in the RA armed forces and other military formations also, as well as carry out functions in disclosing, disruption and prevention of crimes in the authorities of armed forces, prevent and counteract the penetration of foreign special services into the armed forces and meanwhile actively support the AF command in providing fighting capacity and military readiness of the army.

The counterintelligence bodies of the Republic of Armenia since their establishment to the being time are organizing their functions with the use of explicit and confidential methods and means not prohibited by the RA Constitution, guided by the RA Constitution, laws “On Service in National Security Bodies”, “On Operational Intelligence Activity” and a number of other laws and departmental normative acts.

Since 1992 the RA counterintelligence bodies succeeded in disclosing several dozens of spies and agents of main hostile and other foreign special services, a number of disruptive, subversive, terrorist intrusion plans and activities against the state security were prevented and counteracted.

Under the current complicated and rapidly changing geopolitical conditions the RA NSS counterintelligence bodies are able to and successfully carry out functions stipulated by the legislation[1].

[1] - *https://www.sns.am/en/category/counterintelligence*

پرتغالی‌ها در جزیره هرمز

آن‌گونه که جراح ناوگان نوشته: «از قلعه به آقای بافین شلیک کردند و جراحت کوچکی در شکمش ایجاد شد و طبق گزارش پس از سه بار تکان خوردن جان سپرد.» مرحله بعدی پیاده شدن در خود جزیره هرمز بود. افراد امامقلی‌خان با کشتی‌های انگلیسی به جزیره منتقل شدند. پرتغالی‌ها و حاکم دست‌نشانده هرمز به نام محمودشاه به داخل قلعه عقب‌نشینی کردند. ناوگان انگلیس در آن جانب قلعه که استحکامات تا مقابل آب پیش آمده بود لنگر انداخت و سپاهیان صفوی به حفر خندق و ایجاد سنگر تا مقابل دیوارهای قلعه پرداختند، سپس عملیات تخریبی آغاز شد. بخشی از برج و بارو ویران شد و سپس حمله عمومی را آغاز کردند.

با آشکار شدن برتری مهاجمان، پرتغالی‌ها سلاح به زمین گذاشتند و به کشتی‌های انگلیسی انتقال یافتند و قلعه در سوم مه ۱۶۲۲/ ۳ رجب ۱۰۳۱ تسلیم شد. در میان سلاح‌هایی که به‌دست مهاجمان افتاد تعدادی توپ‌های بزرگ و توپ‌های قلعه‌کوب در اندازه‌های مختلف بود که «فرنگیه به فنون غریبه ترتیب داده و هریک کارنامه استادان ماهر و توپچیان عدیم‌المثل فرنگ است».

هرمز آب شیرین وجود نداشت و پرتغالی‌ها را از جای پایی که در راس‌الخیمه در ساحل جنوبی خلیج‌فارس یافته بودند بیرون راند.

تجربه شاه از ماموریت‌های دیپلماتیکی از این دست موجب تلخی روابط وی با پرتغالی‌ها شده بود. او هیچ تمایز آشکاری بین آنها و اسپانیایی‌ها قائل نبود که در واقع کاملا موجه بود زیرا پادشاه اسپانیا و پرتغال هنوز یک نفر بود. در ژوئن ۱۶۲۰م/ رجب و شعبان ۱۰۲۹ یک ناوگان پرتغالی به فرماندهی رویی فرئیره به قصد بیرون راندن انگلیسی‌ها از خلیج‌فارس به هرمز رسید اما طی دو جنگ دریایی با کشتی‌های کمپانی هند شرقی انگلیس در روزهای ۱۶۲۰/ ۱۰ صفر ۱۰۳۰ و ۷ ژانویه ۱۶۲۱/ ۲۳ صفر ۱۰۳۰ شکست خورد. در مه ۱۶۲۱/ جمادی‌الاخر و رجب ۱۰۳۰ «رویی فرئیره دی آندراده» به قصد تسلط مجدد بر چاه‌هایی که آب شیرین پادگان پرتغالی جزیره هرمز را تامین می‌کرد، نیرویی در جزیره قشم پیاده کرد.

رویی فرئیره هنوز بنای قلعه‌ای برای حفاظت از چاه‌ها را تمام نکرده بود که مورد حمله قوای صفویه قرار گرفت و در فوریه ۱۶۲۲/ ربیع‌الاخر ۱۰۳۱ قلعه اشغال شد و رویی فرئیره به اسارت انگلیسی‌ها در آمد. حملات پرتغالی‌ها به شهرها و دهات ایران چندان خسارت وارد آورد که در ۱۶۲۱/ ۱۰۳۰-۱ امامقلی‌خان از دو تن از ناخدایان کمپانی هند شرقی انگلیس به نام‌های بلیت و دل تقاضا کرد در اخراج پرتغالی‌ها از جزیره هرمز یاری‌اش کنند، در صورت امتناع آنها از کمک، امتیاز تجاری آنها در ایران و خلیج‌فارس لغو می‌شد.

ناخدایان انگلیسی از موافقت با چنین کاری اکراه داشتند زیرا پرتغال و انگلیس رسما در صلح به‌سر می‌بردند اما به تشویق‌های ادوارد ماناکس مامور کمپانی در ایران تسلیم شدند. نکات اصلی توافق شده با امامقلی‌خان عبارت بود از: غنایم به تساوی تقسیم شوند، قلعه واقع در هرمز در اختیار انگلیسی‌ها باشد، انگلیسی‌ها مجاز به صادر یا وارد کردن کالا از طریق هرمز بدون پرداخت عوارض گمرکی باشند، نیمی از عوارض گمرکی دریافتی از سایر مال‌التجاره‌ها در هرمز به انگلیسی‌ها تعلق داشته باشد، اسرای مسیحی به انگلیسی‌ها تسلیم شوند، امامقلی‌خان نیمی از هزینه تدارکات مصرفی کمپانی را در طول جنگ با پرتغالی‌ها بپردازد. اولین اقدام مشترک انگلیسی‌ها و قوای امامقلی‌خان تصرف قلعه پرتغالی‌ها در انتهای شرقی جزیره قشم بود. یکی از معدود انگلیسی‌هایی که در این جنگ کشته شد، ناخدا ویلیام بافین کاشف خلیج بافین بود.

شاه را به پاپ برساند، حال آنکه موظف بود شخصا نامه را برساند و دیگر اینکه برخی از افراد هیاتش بهمسیحیت گرویده و در اروپا مانده بودند.

تصور می‌شد که تنها علت ممکن برگشتن آنها از اسلام رفتار ناهنجار دنگیزبیگ با آنان بود. گوویا که هنگام اقامت در اسپانیا به‌عنوان نماینده پاپ در ایران انتخاب شده بود، متهم شده بود که به جای فروش عدل‌های ابریشم به نمایندگی از سوی شاه، آنها را به شاه فیلیپ بخشیده است. گوویا از ترس جان به شیراز گریخت و آنجا به دستور امامقلی‌خان حکمران فارس مدتی بازداشت شد.

قلعه پرتغالی ها قشم

امامقلی‌خان چون دستوری در این مورد دریافت نکرد، اجازه داد گوویا یه هرمز برود. دستور شاه به امامقلی‌خان مبنی بر بازداشت گوویا در شیراز دیر به او رسید. شاه از حکمران به‌خاطر فرصت فراردادن به گوویا غضبناک شد و امامقلی‌خان برای جلب‌نظر شاه تصمیم گرفت به بخشی از اراضی ساحلی مقابل جزیره هرمز که در دست پرتغالی‌ها بود، حمله کند. در اواخر سال م۱۶۱۴/ ۱۰۲۳هـ او بندر کوچک جرون (بندرعباس) را تصرف کرد، در جزیره قشم نیرو پیاده کرد و بدین سان جریان آب شیرین به پادگان پرتغالی‌ها در هرمز را قطع کرد. در جزیره

قلعه پرتغالی های لافت، نمونه ای از ساخت و سازها جهت کنترل عبور و مرور و مرزداری پرتغالی هاست

چند سالی بود که روابط بین شاه‌عباس و پرتغالی‌ها روبه سردی نهاده بود. در ۱۶۰۸م/ ۱۰۱۷هـ شاه‌عباس یک پرتغالی از فرقه آگوستینین به نام آنتونیو دگوویا را همراه یک صاحب‌منصب قزلباش به نام دنگیزبیگ روملو نزد فیلیپ پادشاه اسپانیا فرستاد. شاه که هرگز فرصت‌های خوب را از دست نمی‌داد جدا از هدایای معمول برای فیلیپ، پنجاه عدل ابریشم نیز با آنها فرستاد که درآمد حاصل از فروش آن باید به خزانه سلطنتی برگشت داده می‌شد.

طبق معمول بخشی از اهداف ماموریت سیاسی بود، نظیر ترغیب شاه فیلیپ به جنگ با عثمانیان و بخشی نیز تجاری محسوب می‌شد. نظیر توسعه روابط تجاری میان ایران با اسپانیا و پرتغال. ماموریت به شکست کامل انجامید و هنگامی‌که اعضای هیات در ۱/ ۱۳م۱۰۲۱هـ به ایران بازگشتند، شاه‌عباس بی‌درنگ دستور اعدام دنگیزبیگ را داد.

نارضایتی شاه‌عباس از این صاحب‌منصب علل متعددی داشت: مهم‌ترینش این بود که او لاک و مهر شاه به پادشاه اسپانیا را شکسته بود. عملی که توهین‌آمیز محسوب می‌شد، به علاوه آنکه مضمون آن را با فرماندار مادس در میان نهاده بود و مبلغی پول نیز به یک بازرگان داده بود تا نامه

محموله‌ای از پارچه فرستاد، جیمز به‌رغم تلاش پرتغالی‌ها برای توقیف آن به جاسک رسید. کاناک محموله پارچه را به شیراز برد و تجارتخانه‌هایی در آن شهر و دراصفهان دایر کرد.

شاه‌عباس فرمان دیگری با تفصیل بیشتر صادر کرد که به کمپانی هند شرقی انگلیس حق معامله آزاد در سراسر کشور را می‌داد. قرار بر این شد که سفیری از انگلیس به‌طور دائم در ایران اقامت اداشته باشد. آزادی اجرای مراسم مذهبی برای اتباع انگلیسی تضمین شد و قضاوت در امور قانونی آنها برعهده سفیر گذاشته شد. به علاوه شاه قول داد سالانه هزار تا ۳۳ هزار عدل ابریشم با نرخ معین برای کمپانی تامین کند و کمپانی بتواند این ابریشم را بدون پرداخت عوارض گمرکی از جاسک حمل کند.

کمپانی هند شرقی باید از این آزادمنشی شاه بسیار خشنود شده باشد. اما در این میان شرط کوچکی وجود داشت. شاه‌عباس اول در عوض این امتیازات انتظار داشت انگلیسی‌ها در اخراج پرتغالی‌ها از هرمز یاری‌اش کنند. شاه‌عباس اول همیشه قلاع پرتغالی‌ها را در جزیره هرمز و سرزمین اصلی و این واقعیت را که حاکم هرمز تابع پرتغال بود، تجاوزی به حق حاکمیت خویش تلقی می‌کرد که البته کاملا طبیعی بود. اما به‌واسطه فقدان نیروی بحریه، او هم نظیر اسلافش قادر به بیرون راندن پرتغالی‌ها از جزیره هرمز نبود، اگرچه در ۱۶۰۲م/ ۱۰۱۰ هـ افراد پادگان بسیار کوچکتر پرتغالی‌ها را از بحرین بیرون رانده بود. به‌نظر می‌رسد ورود کشتی‌های جنگی کمپانی هند شرقی انگلیس به صحنه، فرصتی را که شاه‌عباس در جست‌وجویش بود به وی داده است.

پرتغالی‌ها چگونه از جزیره هرمز بیرون رانده شدند

تاریخچه بیرون راندن پرتغالی ها از قشم

در سال ۱۶۱۵م ۱۰۲۴هـ کمپانی هند شرقی انگلیس به اولین تلاش برای رخنه در بازار ایران دست زد. یکی از عاملان کمپانی به نام ریچارد استیل متوجه شده بود که ایران زمستان‌های سردی دارد و حدس زد بازار خوبی برای ماهوت انگلیسی خواهد بود. کمپانی او جان کرادر را به اصفهان فرستاد و این دو در آنجا فرمانی از شاه‌عباس اول گرفتند که به رعایا دستور می‌داد:

تا آنجا که می‌توانید... فرنگی‌های انگلیسی را با گرمی پذیرا شوید و وسایل آسایش آنان را فراهم کنید، هر وقت که کشتی یا محصولات آنان به جاسک یا هر بندر دیگری در قلمرو سلطنت ما می‌رسد آنان و کالاهایشان را به هر محل یا محل‌هایی که تمایل دارند برسانید و مراقب باشید که در سواحل ما از آنها در برابر دیگر فرنگی‌ها، هرکس که باشد، دفاع شود.

استیل و کرادر بعد از بررسی بنادر متعدد، جاسک را در ساحل مکران در شرف هرمز انتخاب کردند. در دسامبر ۱۶۱۶/ ذیحجه ۱۰۲۵ کمپانی ادوارد کاناک را با کشتی جیمز و